

PRINCIPALELE TEME DE REFORMĂ ȘI DEZVOLTARE ÎN PROGRAMELE POLITICE ȘI ELECTORALE DIN PERIOADA TRANZIȚIEI

SEBASTIAN FITZEK
SIMONA MARIA STĂNESCU

În acest articol ne-am propus să analizăm principalele teme de reformă și dezvoltare a programelor politice aflate la guvernare în perioada de tranziție, pe două dimensiuni: a. stabilirea unor comportamente ale partidelor în contextul pluripartidismului ca element fundamental al jocurilor democratice; b. o analiză a raporturilor dintre programe și cadrele ideologice. Articolul include trei părți: o descriere generală a reformelor și a deciziilor guvernamentale adoptate în primii ani de după Revoluție; analiza tendințelor și transformarea sistemică în tipologia partidelor politice românești și o evaluare a programelor de reformă a partidelor aflate la guvernare. Selecția partidelor propuse pentru analiză a fost proiectată urmând două dimensiuni: analiza evoluției programelor și a marilor teme care au marcat procesele de reformă economică și politică. Programele electorale ale partidelor postdecembriste sunt astăzi legitimate de triumfalismul discursului populist, ineficient și nesustenabil în procesele de guvernare. Conform teoriei alegerilor raționale, scăderea competiției dintre partide, precum și eficiența unor aranjamente instituționale trebuie să fie corelată cu resursele folosite de partide, precum și cu costurile și beneficiile rezultate în urma implementării unor anumite politici publice.

Cuvinte-cheie: programe politice, ideologii, partide politice, tranziție, reforme, privatizare.

O DESCRIERE GENERALĂ A REFORMELOR ȘI A DECIZIILOR GUVERNAMENTALE IMPORTANTE ADOPTATE ÎN PRIMII ANI DE DUPĂ REVOLUȚIE

În proaspătul drum spre capitalism, nevoia unei reforme economice care să legitimeze schimbarea ireversibilă a ordinii social-politice a fost una dintre prioritățile primelor guverne postdecembriste. Programul elaborat de academicianului Tudorel Postolache și-a propus o „revoluție managerială” aplicată în zona întreprinderilor

Adresele de contact ale autorilor: Sebastian Fitzek, Simona Maria Stănescu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: sebastian_thomas2000@yahoo.com; simona_vonica@yahoo.com; simona.stanescu@iccv.ro.

de stat. Foarte pe scurt, printre referirile de bază ale reformei se recomanda o retrocedare parțială a proprietăților nu însă și a pădurilor. Contrar modelului polonez, România a optat pentru o privatizare neintegrală și lentă. Schița Postolache a fost prezentată în fața Parlamentului în 28 iunie 1990. Conform acesteia, „strategia pentru care optăm ar putea fi definită ca o tranziție graduală efectuată în ritm rapid și în cadrul căreia implementarea mecanismelor juridice și economice strict necesare funcționării economiei de piață să se facă în mod accelerat (în cel mult 2–3 ani – cu asigurarea unei protecții sociale corespunzătoare a întregii colectivități)” (Postolache, 1990: 11–12).

Șansa României de a-și reface economia autohtonă a venit prin adoptarea legilor: 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome și societăți comerciale, respectiv 31/1990 privind societățile comerciale. S-a stabilit o reorganizare a întreprinderilor ca societăți comerciale și regii autonome. În politicile *marketing*-ului de piață, liberalizarea prețurilor din toamna lui '90 a fost o decizie importantă, care a născut o avalanșă de polemici economice și ideologice. Partidele tradiționale aflate în opoziție nu erau de acord cu o liberalizare totală a prețurilor, ci doar parțială, prin care produsele strategice (pâinea, ouăle, laptele și carnea) să rămână în continuare sub controlul statului. Viziunea economiștilor era împărțită în pro și contra. Theodor Stolojan critică această decizie guvernamentală încă înainte de a ajunge ministru al Finanțelor și apoi Prim-ministru (1991–1992). La nivelul deciziilor, social-democrații era în contrasensul ideologiei, la fel cum liberalii își contraziceau principiile interbelice. Schisma dintre programul politic și cel ideologic s-a produs renunțându-se la acel „sistem structurat de reprezentări colective (credințe, simboluri, cunoștințe), comune unui grup, prin care se afirmă o ierarhie a valorilor” (Măgureanu, 1997: 229). Discrepanța dintre valori și decizii a creat o confuzie în rândul electoratului hotărât pe un fond în care incertitudinea populației era proiectată pe două tipuri de așteptări: „frustrările acumulate în vechiul regim” și unele mai difuze reprezentând esența reformei referitoare la „înstituirea unei noi ordini” (Pop, 1999: 9). Partidele politice din perioada postdecembristă „au fost absorbite de preocupări conjuncturale și au rătăcit într-o ceață ideologică” (Stoica, 2008: 172–173). Nici în cazul social-democraților, care la acea perioadă se aflau la guvernare, lucrurile nu au fost diferite. Privatizarea la nivel național a întreprinderilor nerentabile, fără o expertiză inițială și fără un raport științific care să legitimeze aceste măsuri, liberalizarea prețurilor, descurajarea și nefinanțarea producției autohtone, reforma monetară, retrocedarea parțială fără un cadru legislativ clar, eficient, și echivistant au creat un mediu instabil, vulnerabil și profitabil doar pentru „afaceriștii tranziției”.

Privatizarea românească de către stat a întreprinderilor necompetitive a ridicat un semn de întrebare cu privire la încrederea și atragerea investitorilor străini. „Speriați” de sumele uriașe sau în cunoștință de cauză, mulți compărători au abandonat ideea reinvestirii, alegând calea profitului imediat obținut prin vânzarea bucată cu bucată a întreprinderilor la „fier vechi”. Cumularea profitului personal uriaș a dus la un dezechilibru major în economia națională. Efectele nefericite ale

acestor decizii au apărut în scăderea alarmantă a forței de muncă (mai ales în agricultură) și în creșterea șomajului din primii zece ani, fenomen cuantificat și reflectat în următoarele trei tabele.

Tabelul nr. 1

Involuția forței de muncă ocupate în industria României în perioada 1991–2004

Indicatori	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 (%)
1. Dinamica	100,0	96,1	91,2	97,2	72,7	69,1	65,1
2. Ponderea în populația ocupată	38,1	36,9	35,3	31,6	30,1	28,7	28,6
3. Ponderea în numărul salariaților	45,5	47,1	48,1	47,1	45,2	44,4	42,4
Indicatori	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (%)
1. Dinamica	65,7	58,7	55,5	53,1	52,9	52,6	53,1
2. Ponderea în populația ocupată	29,2	27,1	26,2	24,3	23,2	23,5	25,4
3. Ponderea în numărul salariaților	43,5	43,6	42,3	41,6	43,3	43,6	46,4

Sursa: calculat după: *Anuarul Statistic al României*, CNS, 1997: 141, 148; 2000: 114; 2005: 106, 107.

Tabelul nr. 2

Evoluția forței de muncă utilizată în agricultura României

Indicatori	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 (%)
1. Dinamica	100,0	101,4	103,4	111,6	117,4	118,2	105,8
2. Ponderea în populația ocupată	27,5	28,2	28,9	32,1	35,1	35,6	33,6
Indicatori	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (%)
1. Dinamica	107,8	110,3	109,4	115,5	111,2	111,8	111,6
2. Ponderea în populația ocupată	34,6	36,8	37,3	36,2	33,3	33,7	33,7

Sursa: calculat după: *Anuarul Statistic al României*, CNS, 1997: 141; 2000: 114; 2005: 105.

Tabelul nr. 3

Numărul șomerilor și rata șomajului în România, în perioada 1995–2001

Anul	Nr. șomeri (pers.)	Rata șomajului (%)
1995	337 440	3,0
1996	929 019	8,2
1997	1 164 705	10,4
1998	1 223 925	10,9
1999	998 432	9,5
2000	657 564	7,0
2001	881 400	9,6

Sursa: *Statistica Socială*, CNS, 2001: 72.

În privința șomajului, acesta a fost ridicat și datorită faptului că muncitorimea moștenită din perioada comunistă a fost trecută gradat pe o linie moartă. Deteriorarea

rapidă a mediului economic românesc a fost generată de lipsa unui cadru legislativ, cât și de absența unor politici care să nu permită destructurarea unor ramuri economice strategice. Reforma politicilor de creditare a băncilor românești a fost una dintre consecințele nereglementării legislative care a descurajat împrumutul în sprijinul afacerilor de familie. Condițiile dezavantajoase de contractare și birul ridicat al creditelor s-au adevărit prin lipsa de sprijin a întreprinzătorilor și în general a clasei mijlocii.

Perioada din decembrie 1989 până în 1995 poate fi caracterizată prin trei etape:

1. etapa de organizare a noilor structuri de stat (până la alegerile din 20 mai 1990);
2. etapa eforturilor de depășire a provizoratului politic și structurarea statului de drept;
3. etapa care a urmat alegerilor din septembrie–octombrie 1992, caracterizată prin eforturile de stabilizare macroeconomică și de promovare a reformei economice (Iliescu, 1995: 11–13).

În perioada '92–'96, reformele schimbului valutar au dus la devalorizarea de trei ori a leului față de dolarul american. În sfârșit, a fost nevoie de succesiunea a trei guverne: Roman, Stolojan și Văcăroiu pentru ca în anul 1995 să apară Bursa, locul de unde se cumpărau cupoanele emise de stat. Confuzia cu privire la proprietatea de stat, lipsa de capital autohton, blocarea producției, măsurile electorale păguboase ale partidelor politice au ridicat rata inflației la un scor uriaș: la 250% în 1993 și 153% în 1997. Astfel se explică de ce mulți români și investitori străini cu intenții serioase s-au temut cu privire la stabilitatea economiei de piață. Creșterea șomajului, scăderea forței de muncă, eșecul politicilor monetare, privatizarea eșuată a întreprinderilor, retrocedarea parțială și nereglementată legislativ a proprietăților confiscate din perioada comunistă, redresarea în defavoarea populației a prețurilor și a produselor de calitate au generat o neîncredere profundă a populației în noua clasă politică și administrativă. Lanțul nefast al acestor decizii a creat un exod prin care România a fost condamnată la o tranziție lungă și dificilă.

Pentru prezenta analiză au fost selectate principalele partide aflate la guvernare după 1990. Din punct de vedere al opțiunilor metodologice, analiza propusă a fost proiectată în două dimensiuni:

- a. analiza evoluției programelor adoptate de partidele politice românești;
- b. analiza marilor teme care au marcat programul de reformă și dezvoltare al perioadei postdecembriste cât și identificarea acestora în cadrul programelor politice.

Una din limitele cercetării o reprezintă complexitatea unei analize dedicate tuturor programelor politice, proiect care în cazul de față ar depăși spațiul specific unui articol. În condițiile date, am optat pentru selecția celor mai relevante programe postdecembriste ale principalelor partide politice aflate la guvernare.

Premisa cercetării pleacă de la faptul că elementele dezvoltării sociale din programele politice ale partidelor care au obținut majoritatea voturilor sunt reflectate

și în programele de guvernare. Definiția asumată în articol este aceea conform căreia „dezvoltarea socială se referă la orientarea unei comunități/instituții spre realizarea unei stări dezirabile, puse ca obiectiv de atins printr-un proces planificat în timp, rezultat al unui set de acțiuni conjugate” (Zamfir, 2007: 173).

Revenirea la pluripartidism a reprezentat un fenomen important al tranziției românești, „forța sa explozivă (...) a avut un efect reducătionist inedit: punerea semnului egalității între pluripartidism și democrație” (Jugănar și Radu, 1995: 17). Acesta reprezintă mai degrabă o precondiție de fond a sistemului democratic modern (Fulga, 2004: 177). În literatura de specialitate, problematica identificării tendințelor de evoluție, dar și dinamica partidului politic au condus la apariția unor diverse tipologii de partide, precum partidele de masă, de fideli și de cadre (Duverger, 1964). Încadrarea partidelor politice din punct de vedere ideologic nu este scopul acestui studiu, dar remarcăm preponderența partidelor de dreapta spre capital, stânga spre muncă și centru spre echilibrul celor două (Bușoi, 2011: 69). Fenomenul traseismului partinic al liderilor reprezintă un subiect des întâlnit în presa românească, dar care nu face obiectul articolului de față. În cazul partidelor, Partidul Democrat înființat ca partid social-democrat prin ruptura față de Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) a devenit o construcție politică de centru-dreapta (Ciorcan, 2005).

TENDINȚE ȘI TRANSFORMĂRI SISTEMICE ÎN TIPOLOGIA PARTIDELOR POLITICE ROMÂNEȘTI

Sincretismul ideologic–electoral–populist al partidelor politice din România este rezultatul unor transformări al raporturilor de putere dintre liderii politici, mass-media și electorat. Liderii își doresc cu orice preț puterea, apelând la orice formă de populism, colaborări și traseism politic, urmărind un control asupra spațiului public prin mass-media, în vreme ce electoratul devine victima spectacolului televizat prin fenomenul de tabloizarea al *talk-show*-ului politic. Prețul puterii depășește granița de bun simț al unor alianțe limitate de cadrele ideologiei. Stânga și dreapta a încetat să existe în clipa în care discursul electoral al liberalilor s-a identificat cu cel al social-democraților și *vice-versa*. Cele două partide istorice: Partidul Național Liberal (PNL) și Partidul Național Țărănesc (PNȚ/PNȚCD) nu s-au limitat la granițele doctrinelor lor. La rândul lor, social-democrații au îmbrăcat adeseori haina liberală, uneori chiar pe cea conservatoare sau țărănistă. La final, alianțele dintre stânga și dreapta, de după anii 2000, arată o osmoză definitivă a ideologiilor. Elementele similare din punct de vedere ideologic au condus la situația în care „de multe ori, doctrinele și programele politice ale partidelor se confundă, se întrepătrund, se substituie (...) alegerea cetățenilor făcându-se între liderii politici carismatici care promovează imaginea partidului (...) Doctrinele și programele politice ale partidelor românești se întâlnesc undeva la centru” (Bușoi, 2011: 71).

România postdecembristă a devenit scena de construcție a unor alianțe electorale instabile, generate de efectul apariției partidelor de cartel divorțate de cadrul ideologic. Una dintre cauzele cartelizării partidelor parlamentare majoritare a fost vulnerabilitatea acestora datorită „volatilității electorale, cât și lipsei unor conexiuni bine structurate între partidele politice și anumite segmente ale electoratului”, ceea ce a condus la utilizarea controlului „asupra legislativului cu scopul de a diminua incertitudinea cu privire la rezultatele alegerilor și pentru a-și asigura supraviețuirea organizațională” (Mateescu, 2013: 128). Sistemul de cartel al partidelor politice este esențial pentru înțelegerea modului de evoluție a tranziției. Alianțele politice s-au creat și s-au desfășurat în funcție de anumite rațiuni și interese partinice și personale, conducând la rezultate politice slabe și inducând o stare de confuzie publică chiar și pentru electoratul hotărât. În ultimii 27 de ani, principalele partide politice aflate la guvernare: PSD (FSN, FDSN, PDSR), PNȚCD (PNȚ), PD (PDL), PNL, UDMR (UDMR ca formațiune politică) sunt principalii actori care au adoptat un comportament de colaborare, ajutând la funcționarea democrației românești, dar nu și la consolidarea acesteia.

Eficiența sistemului de partide este dependentă de modalitatea în care acestea interacționează între ele (conurență centripetă sau centrifugă), dar și de strategiile de producere și distribuție a resurselor publice pe care le adoptă. Dezvoltarea cartelului de partide în România a diminuat spiritul de competiție, generând un comportament interpartinic de colaborare prin care coerența programatică a fost diminuată. Se poate observa faptul că furnizarea unor bunuri publice, dar și îndeplinirea unor scopuri comune depind în mod direct de mărimea unui partid politic, dar și de colaborările și strategiile pe care acesta le adoptă. Partidele politice postdecembriste au suferit numeroase modificări atât în structură, cât și în rol, fiind necesară elaborarea unei noi tipologii care să surprindă specificitatea mecanismelor democratice. Se poate observa o scădere a coerenței partidelor la nivel național, fapt pentru care interacțiunile dintre partide devin din ce în ce mai importante de analizat. Apariția partidului *catch-all* a condus la consolidarea partidelor mari (PSD, PNL), mașinării politice care fac apel la toate tipurile de alegători. Funcția partidelor a fost preluată de *mass-media* și grupurile de interese. Identificarea mecanismelor care conduc la adoptarea unui comportament de colaborare (stimulente selective sau interacțiuni strategice) denotă calitatea cadrului instituțional democratic românesc. Scăderea competiției dintre partide, precum și eficiența unor aranjamente instituționale sunt corelate cu resursele folosite de partide precum și cu costurile sau beneficiile rezultate în urma implementării unor anumite politici publice.

Alegerile din mai 1990 au înregistrat un singur candidat: Consiliul Național al Frontului Salvării Naționale (CNFSN). Lipsa unor programe ideologice al partidelor în primul an de după revoluție a condus la poziționarea lor fie reactivă față de regimul comunist fie în funcție de componența specialiștilor care au făcut parte din membrii fondatori. Printre vectorii care au condus la constituirea partidelor politice menționăm „sprijinirea candidaților (...) la funcția de președinte

al României și celelalte funcții de conducere” (Scutaru, 2010: 71). Funcția programatică se reflectă în statutul și programul partidelor prin care sunt proiectate principalele coordonate ale guvernării. Funcția unui partid este de a exercita influența în decizii „fie pentru a culege beneficii atașate ocupării funcțiilor, fie pentru a implementa politicile preferate, fie pentru a putea controla distribuția voturilor către propriile colegii” electorale (Cerkez, 2013: 24).

În anul 1992 au intrat în alegeri Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN), Convenția Democrată din România (CDR)¹, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), Partidul Unității Naționale Române – Partidul România Mare (PUNR–PRM), Partidul Democrat Agrar din România (PDAR) și Partidul Socialist al Muncii (PSM). La final singurul câștigător a fost FDSN. Vulnerabilitatea cadrului legislativ privind înființarea și finanțarea partidelor politice a permis ca la sfârșitul anului 1995 să apară peste 200 de partide politice înregistrate care au profitat de finanțare din partea statului (Jugănar și Radu, 1995: 17).

În anul 1996 au candidat pentru alegeri electorale: Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), CDR, UDMR, Uniunea Social Democrată (USD), PRM și PUNR. A câștigat CDR.

În anul 2000, au intrat în alegeri PDSR, UDMR, PRM și PNL + PD + CDR 2000 + Alianța pentru România (ApR). A câștigat PDSR.

În anul 2004, au intrat în alegeri Partidul Social Democrat (PSD) + Partidul Umanist din România (PUR), Dreptate și Adevăr PNL–PD, UDMR, PRM și Partidul Blocului Național Democrat (BNPD). Au câștigat PSD + PUR.

În 2008 au candidat Alianța Politică Partidul Social Democrat (PSD) + Partidul Conservator (PC), PDL, UDMR, Partidul Democrat (PD) și PNL. A câștigat PSD.

În 2012 au candidat Uniunea Social Liberală (USL)², Alianța România Dreaptă (ARD), Partidul Poporului Dan Diaconescu (PPDD), UDMR și alții. A câștigat USL (Stănescu, 2014).

În 2016 au candidat ALDE, PMP, PNL, PRU, PSD, UDMR și Uniunea Salvați România (USR.) A câștigat PSD.

Din punct de vedere ideologic, partidele politice românești (din toate perioadele, cumulate) pot fi încadrate după cum urmează:

a) Doctrina social-democrată: PSDR, FDSN, PDAR, PSM;

b) Doctrina liberală riguroasă sau hibridă: PNL, PNL–AT, PNL–CD, FSN PAC;

c) Doctrina democrat-creștină PNȚCD, UCD;

d) Doctrina naționalistă: PRM, MPR (Ulici, 1995: 74–82).

¹ Grupând și Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat.

² Partidul Social Democrat (PSD), Uniunea Națională pentru Progresul României (UNPR), PNL și Partidul Conservator (PC).

EVALUAREA PROGRAMELOR DE REFORMĂ ȘI GUVERNARE A PARTIDELOR AFLATE LA GUVERNARE

În următoarea analiză am ales să ne oprim la următoarele partide politice cu impact asupra marilor decizii din perioada tranziției: PSD, PNL, PNȚCD și UDMR. Criteriul acestei selecții este generat de caracteristica de supraviețuire stabilită de Myron Weiner, în care un partid politic nu dispăre odată cu retragerea sau moartea fondatorilor săi. Din acest considerent am retras PD-ul din ecuație.

În cele ce urmează am expus principalele teme politice extrase din programele electorale și de guvernare ale fiecărui partid. Principalele direcții ale programelor politice 1990–2000 includ: „democrația parlamentară și statul de drept; economia de piață funcțională și modernă; protecția socială a categoriilor defavorizate; națiunea română și relațiile ei cu naționalitățile conlocuitoare; integrarea României în structurile europene și aderarea ei la sistemul politico-militar defensiv nord-atlantic” (Cioabă și Nică, 2004: 309). Prioritățile programelor partidelor politice de după 1998 se orientează în special pe proiectul integrării în NATO și în Uniunea Europeană.

Programul politic al Partidului Social Democrat

FSN s-a constituit pe 6 ianuarie 1990 în baza Decretului-lege nr. 4 din 31 decembrie 1989 (Jugănar și Radu, 1995: 17). La baza înființării acestei înțelegeri politice a fost că FSN-ul nu se va transforma niciodată în partid sau partide politice și că va înceta să funcționeze odată cu depășirea primelor alegeri electorale, lucru care nu s-a întâmplat, în ciuda protestelor opoziției. FSN „care cumulează acum toate puterile în stat și dispune de toate mijloacele, nu se poate situa pe pozițiile de exponent al unei puteri nelimitate și, în același timp, participant la alegeri” (Coposu, 1990 apud Iliescu, 1995: 122).

Platforma-program din decembrie 1989 menționa „tranziția spre economia de piață” prin reforma economică, politică, socială și culturală capabilă să oprească regresul economic al țării și să conducă la instaurarea unei economii sociale de piață (idem: 155). FSN a devenit CFSN, apoi CNFSN și CPUN. În martie–aprilie 1990 FSN a devenit partid politic, iar în 1992 s-a creat Frontul Democrat al Salvării Naționale condus de Ion Iliescu, la originile Partidului Social-Democrat. În 1992 a câștigat alegerile (Scutaru, 2010: 74–74). În 1993, FDSN a fuzionat cu Partidul Republican sub denumirea de Partidul Democrației Sociale din România (PDSR). Aripa FSN-istă a lui Petre Roman a devenit Partidul Democrat, care, în urma alianței cu liberalii, a devenit partid de centru dreapta. Programul electoral și ideologic al FSN-ului se identifica încă de la început cu un partid de masă orientat doar pe câștigarea puterii prin mesaje populiste care să atragă un număr semnificativ de voturi. „Dacă nu avea o ideologie explicită – iar în perioada alegerilor din 1990, FSN a făcut din asta chiar o virtute – FSN avea totuși una implicită. Ea aparținea mai puțin partidului însuși și aproape deloc conducătorilor săi, dar era în principal împărțită de membrii de rând și de simpatizanții săi și ea explică de ce oamenii

au votat cu FSN și cu Iliescu. Această ideologie respingea orice proiecte de transformare prea radicală și spectaculoasă. (...). În schimb, prevedea o îmbunătățire radicală a lucrurilor, mai puțin pe baza unor soluții tehnice foarte ingenioase, cât a unui sănătos bun simț aplicat cu fermitate și mai ales cu bună credință, în toate domeniile în care până atunci lucrurile merseseră prost din cauze evidente” (Pasti, 1995: 145). Referindu-se la statutul și programul FSN, Ion Iliescu considera într-un interviu că au reprezentat „o primă conturare a unei formațiuni de centru stânga, dar fără să desemnăm un profil foarte precis social-democrat. Aceasta s-a întâmplat ulterior” (Iliescu în Jugăneru și Radu, 2013: 27). Conform Statutului FSN, acesta „este o formațiune politică având drept scop realizarea în România a unei societăți democratice, întemeiată pe justiție socială și rentabilitate, caracterizată prin (...) crearea unei economii naționale moderne, funcționând în condițiile diversității formelor de proprietate, orientată potrivit legilor pieței și dinamizată de inițiativa liberă individuală și colectivă, realizarea unei agriculturi bazate pe forme de proprietate și de organizare moderne și eficiente, precum și pe sprijinirea de către stat a gospodăriilor țărănești și a asociațiilor acestora, cu recunoașterea și garantarea drepturilor țărănimii asupra pământului” (Statutul FSN 1990, în Jugăreanu și Radu, 2013).

Programul economic al FSN adoptat în cadrul Platformei-program 1990 includea:

- bunăstarea întregului popor;
- tranziția de la actualul sistem de centralizare și planificare excesivă la un sistem liberalizat și descentralizat bazat pe rentabilitate (...), pe mecanismele de piață, în general; se va face în condițiile asigurării stabilității politico-sociale a țării;
- liberalizarea prețurilor;
- lărgirea și diversificarea prezenței sectorului privat în economia națională (...), promovarea, alături de proprietatea publică, a oricăror forme de proprietate particulară, cooperatistă, participativă și mixtă;
- deschiderea spre exterior;
- dezvoltarea acelor ramuri care asigură condiții favorabile, resurse și tradiții (agricultura, turismul, unele ramuri industriale) (...) precum și a unor tehnologii de vârf;
- dezvoltarea serviciilor;
- rolul întreprinderilor mici și mijlocii;
- impozite progresive pe veniturile din muncă pentru evitarea formării de deosebiri excesive în acumularea de averi de către diferite categorii sociale;
- protejarea mediului înconjurător;
- comerțul exterior (Program FSN, 1990, apud Jugăreanu și Radu, 2013: 43–45).

În domeniul agricol, se avea în vedere o „agricultură intensivă, modernă, de mare randament în măsură să asigure bunăstarea țăranilor, satisfacerea nevoilor alimentare ale întregii populații” (idem: 45). Nu erau uitate proprietățile țărănești, sprijinirea inițiativelor private, a asociațiilor și a cooperativelor alături de menținerea întreprinderilor agricole de stat (idem).

Conform Statutului FSN 1991, opțiunile politice fundamentale ale Frontului Salvării Naționale includeau o societate a eficienței și a competenței dublate de un program eficient de protecție socială (Statut FSN, 1991 apud Jugăreanu și Radu, 2013: 89). Obiectivul general al reformei economice era „înlocuirea economiei centralizate cu o economie de piață, eficientă și modernă din punct de vedere tehnologic” (idem: 92). Principalele direcții includeau: privatizarea proprietății de stat, demonopolizarea pieței, liberalizarea prețurilor, convertibilitatea leului, ajustarea structurală și re tehnologizarea economiei. Orientările politicii economice și sociale includeau: privatizarea fostelor mari întreprinderi de stat, facilități pentru modernizarea agriculturii și programe de ocupare a forței de muncă (idem: 100).

Evaluând rezultatele economice ale primilor doi ani de după revoluție, se constata înscrierea economiei pe o traiectorie inflaționistă prin „destructurarea sistemului economic de comandă, reorganizarea unităților de stat ca societăți comerciale și regii autonome, liberalizarea unor mecanisme interne, inițierea procesului de dezvoltare a sectorului privat, deschiderea spre exterior a țării (...) în condițiile unei prelungite crize economice ca efect cumulat al suprapunerii crizei moștenite de la vechiul regim cu destrămarea sistemului zonal de relații economice și al derulării rapide a tranziției, după o declanșare bruscă”. Ceea ce se impunea era urgenta aplicare a legii privatizării, alături de transferul către populație a certificatelor de proprietate, organizarea Fondului Proprietății Private și a Fondului Proprietății de Stat (Jugăreanu și Radu, 2013: 157–159).

Conform Statutului FSN, acesta „este o formațiune politică având drept scop realizarea în România a unei societăți democratice, întemeiată pe justiție socială și rentabilitate, caracterizată prin (...) crearea unei economii naționale moderne, funcționând în condițiile diversității formelor de proprietate, orientată potrivit legilor pieței și dinamizată de inițiativa liberă individuală și colectivă, realizarea unei agriculturi bazate pe forme de proprietate și de organizare moderne și eficiente, precum și pe sprijinirea de către stat a gospodăriilor țărănești și a asociațiilor acestora, cu recunoașterea și garantarea drepturilor țărănimii asupra pământului” (Statutul FSN 1990, în Jugăreanu și Radu, 2013).

Imaginea partidului se identifica puternic cu imaginea liderului Ion Iliescu, cu mesajul și discursul său sedativ, dar eficace pentru o populație speriată de lipsa unei stabilități politice la nivel național. Bădescu consideră că România este confruntată cu panidei în sensul lui Haushofer de „mari idei spațiale” care conduc la „confinii militare, ideologice și culturale (...) antrenând mentalul clasei politice românești până la orbire uneori. Asemenea panidei sunt ideea pangermană, ideea panslavă, ideea paneuropeană” și devenind „sursă a unor confinii ideologice, a unor tensiuni panideologice” (Bădescu, 2004: 343–344). Încrederea populației în noul lider s-a clădit în baza unei înțelegeri tacite atât de necesare unui proiect pentru stabilitate. „Reușita tranziției nu poate fi concepută în absența unui cât mai larg consens social” (Postolache, 1990: 10). Confuzia ideologică și lipsa unui program politic gândit pe termen mediu și lung a dus la o serie de reforme și decizii luate în

viteza schimbărilor succesive a guvernelor și a miniștrilor. „Ceea ce dezamăgea la proaspăt instalatul CNFSN era ca nu știa ce să facă” (Pasti, 1995: 66). În martie-aprilie 1990, FSN a devenit partid politic, iar în 1992 s-a creat Frontul Democrat al Salvării Naționale condus de Ion Iliescu. FSN s-a transformat în Frontul Democrat al Salvării Naționale la 30 aprilie 1992. FDSN s-a aflat la originile Partidului Social Democrat care a câștigat alegerile în 1992 (Scutaru, 2010: 74–74). FSN s-a transformat în Frontul Democrat al Salvării Naționale la 30 aprilie 1992. Partidul Social Democrat, ca urmaș al FSN, nu a avut de la început o ideologie clar conturată „el mizând pe ideologia administrării statului și a economiei, într-un proces de schimbare controlată (...) Ideologia social-democrată a venit mai degrabă ca o urmare firească a ocupării celorlalte zone doctrinare de către partidele istorice” (Scutaru, 2010: 80). Practica a dovedit că partidul a avut de multe ori orientări de centru-dreapta. Totuși, guvernarea din 2000 a fost marcată de amprenta socială în contextul demersurilor specifice emergentei aderării României la Uniunea Europeană.

Schița Postolache a fost prezentată în fața Parlamentului în 28 iunie 1990. Conform acesteia, „strategia pentru care optăm ar putea fi definită ca o tranziție graduală efectuată în ritm rapid și în cadrul căreia implementarea mecanismelor juridice și economice strict necesare funcționării economiei de piață să se facă în mod accelerat (în cel mult 2–3 ani – cu asigurarea unei protecții sociale corespunzătoare a întregii colectivități” (Postolache, 1990: 11–12). Programul de guvernare din 1990 includea patru etape ale reformei în vederea modernizării României:

- privatizarea și asigurarea dreptului de proprietate privată inclusiv prin împroprietări în masă;
- înființarea și funcționarea instituțiilor democratice ale pieței;
- crearea clasei de mijloc;
- unirea celor două procese ale tranziției: cea spre societatea capitalistă modernă și spre economia de piață competitivă (Scutaru, 2010: 54).

Organizarea legală a alegerilor din anii '90 a dus la formarea legitimității puterii politice, în ciuda contestărilor masive venite din partea partidelor istorice aflate în opoziție. „Prima condiție a democrației este libertatea civică” (Coposu, 1995 a: 37). Suspiciunile cu privire la fraudarea alegerilor a fost principala temă de nemulțumire care a condus la protestele „golanilor” din Piața Universității. „Democrația românească, adică organizarea libertății românești în cadrul specificului național” (Coposu, 1995 a: 39).

Analiza programelor politice adoptate în prima decadă postdecembristă a evidențiat o polemică agresivă în spațiul public prin faptul că: „discuția pare a se purta mai ales în jurul filiaței comuniste ori interbelice a liderilor principalelor partide politice românești, atenția publicului fiind atrasă asupra unor opțiuni majore – monarhie vs. republică, comunism vs. anticomunism, reformism vs. antireformism, profesionalism și experiență vs. amatorism. Date fiind aceste caracteristici ale desfășurării dezbaterii politice, electoratul pare a fi mai puțin preocupat de doctrinele propuse de partide” (Voicu și Voicu, 1999: 584). Dihotomia dintre FSN (FDSN din

1992) și partidele istorice a creat un mediu toxic construit în jurul marilor teme și reforme: primii pentru că nu erau lăsați să guverneze în liniște fiind criticați de legături cu fostul regim și opoziția care la rândul ei era criticată de legături cu interese străine și intenții antinaționale. Anticomunismul „n-a propus și n-a solicitat un plan pentru viitor, ci doar le-a cerut oamenilor să-și clarifice propriul trecut comunist în raport cu care urmau să fie judecați în prezent” (Poenaru, 2017: 141).

În 1993, FDSN a fuzionat cu Partidul Republican sub denumirea de Partidul Democrației Sociale din România (PDSR). Divorțul din interiorul FSN-ului dintre Petre Roman și Ion Iliescu a condus la apariția Partidului Democrat, care mai târziu, în urma alianțelor cu liberalii, a devenit un partid de centru-dreapta.

Schița economică de Platformă-program al CFSN prevedea: „restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței” (Comunicat CFSN, 1989, pct. 4). Din punctul de vedere al „moștenirii” comuniste „în economie s-au format adânci dezechilibre, reflectate în rămânerea în urmă a agriculturii, supradimensionarea ramurilor industriale de prelucrare primară, agravarea problemei energetice, neglijarea sectorului terțiar” (Postolache, 1990: 10). În aceeași schiță se menționa privatizarea pe scară largă (Idem: 11). Reorganizarea economiei naționale trebuia realizată, în viziunea FSN, „pe baza criteriilor rentabilității și eficienței” prin „promovarea liberei inițiative și a competenței” (Decretul lege nr. 1, 1989). Privatizarea a început cu adevărat abia în martie 1990, odată cu decretul lege privind inițiativa privată pentru crearea de mici întreprinderi particulare. Legea 3/1990 a dus la transformarea a circa 50% dintre întreprinderile de stat în societăți comerciale privatizabile. Proiectul privatizării a fost urmat de legea 58/1991 privind distribuția certificatelor de proprietate. Începând cu aprilie 1990 a fost posibilă vânzarea apartamentelor construite din banii sau creditele statului de către chiriași.

În succesiunea acestor reforme au fost aplicate mai multe tipuri de privatizări: „privatizarea în masă a fost aplicată de guvernul Văcăroiu în perioada 1993–1996”; *privatizarea prin restituire* aplicat de FSN pentru proprietățile cooperatiste 1990–1992 și de către CDR în privința proprietăților naționalizate de stat 1997–2000 (...); *privatizarea prin intermediul pieței* (...), aplicat de primul guvern FSN și de guvernele de după 1996 (...); privatizarea către salariați/management a fost o opțiune a guvernului Văcăroiu (Pasti, 2003: 57–58).

Reorganizarea economiei naționale trebuia realizată, în viziunea FSN, „pe baza criteriilor rentabilității și eficienței”, prin „promovarea liberei inițiative și a competenței” (Decretul-lege nr. 1, 1989). Se avea totodată în vedere „eliminarea metodelor administrativ-birocratice de conducere economică centralizată, promovarea liberei inițiative și a competiției în conducerea tuturor sectoarelor economiei” (Decret-lege nr. 2, 1989). Alte direcții avute în vedere includeau „restructurarea agriculturii și sprijinirea micii producții țărănești” și „organizarea întregului comerț al țării pornind de la cerințele satisfacerii cu prioritate a nevoilor cotidiene ale populației României” (idem).

Economia românească s-a confruntat cu două perioade importante de cădere 1990–1992 și 1997–1999, urmate de reveniri și creșteri. Perioada 2000–2008 a fost una de creștere continuă și durabilă, urmată de criza profundă în care ne aflăm (Zamfir și alții, 2010).

Schița privind agricultura, din Platforma-program a CFSN prevedea: „restructurarea agriculturii și sprijinirea micii producții țărănești. Oprirea distrugerii satelor” (Comunicat CFSN, 1989, pct. 5). Legea 18/ 1990 a creat sau refăcut aproximativ 82% din totalul suprafeței agricole a țării. (Scutaru, 2010: 56).

Schița învățământului prezintă în Platforma-program a CFSN-ului prevedea: „reorganizarea învățământului românesc potrivit cerințelor contemporane” (Comunicat CFSN, 1989, pct. 6).

Schița comerțului prezintă în Platforma-program al CFSN-ului prevedea: „organizarea întregului comerț al țării, pornind de la cerințele satisfacerii nevoilor cotidiene ale populației României” (Comunicat CFSN, 1989, pct. 8).

Evoluția ideilor social-democrate evidențiază opțiunea inițială pentru „un stat în care proprietatea de stat este una importantă (...) Valoarea centrală este munca, principalul furnizor al bunăstării. I se adaugă solidaritatea și justiția socială, ca și critica individualismului liberal, o adevărată obsesie pentru PDSR” (Voicu și Voicu, 1999: 615). Clasicul discurs ideologic este înlocuit cu o pleiadă de promisiuni populiste. Noua social-democrație „vrea să conjuge libertatea cu responsabilitatea personală, garantarea șanselor egale cu mobilizarea cetățenilor și a comunităților, să deplaseze interesul de la redistribuirea avuției spre sursele care o pot crea efectiv” (Fulga, 2004: 236). Scopul acestor schimbări este să revitalizeze spiritul civic dincolo de granițele segmentare a unor publicuri-țintă.

Partidul Social-Democrat nu a avut de la început o ideologie clar conturată, „mizând pe ideologia administrării statului și a economiei, într-un proces de schimbare controlată (...) Ideologia social-democrată a venit mai degrabă ca o urmare firească a ocupării celorlalte zone doctrinare de către partidele istorice” (Scutaru, 2010: 80). Practica a dovedit că partidul a avut de multe ori orientări de centru-dreapta. Totuși, guvernarea din 2000 a fost marcată de amprenta socială, în contextul demersurilor specifice emergentei aderării a României la Uniunea Europeană.

Programul politic al Partidului Național Liberal

Liberalii au încercat să intre pe scena politică românească reiterând principiile, programul și valorile din perioada interbelică. Liberalismul „este o etică individualistă, edificată în timp pe fundamentele dreptului natural, în primul rând pe libertățile civile și politice: de acțiune, de gândire, de conștiință, de asociere” (Măgureanu, 1997: 321). Libertățile civile, economice și politice reprezintă triada identitară a liberalismului clasic. Concepția liberală clasică pune accentul pe proprietatea privată, „autonomia vieții economice și neintervenția statului în mecanismele pieței libere” (Fulga, 2004: 225).

PNL s-a conturat probabil cel mai limpede din punct de vedere ideologic (Scutaru, 2010: 145). Sloganul liberal „prin noi înșine” amintea de acel sentiment național trăit și exprimat cu ocazia Marii Uniri de la 1 decembrie 1918. Printre etapele în evoluția programatică doctrinară a PNL menționăm:

- anii '90 bătălia pentru drepturi individuale și economia de piață;
- 1997–2000 problema proprietății și clasa de mijloc;
- 2000–2004 în căutarea unui răspuns programatic;
- 2004–2008 guvernarea liberală;
- dimensiunea socială a programului PNL 2010 (Scutaru, 2010: 148–171).

Alături de țărăniști, liberalii au încercat să impună legea lustrației stipulată în punctul 8 de la Timișoara. Dintre partidele care s-au menținut pe scena politică românească, PNL „este cel mai puțin previzibil, a experimentat cele mai diverse forme organizatorice și a trecut prin cele mai multe etape distincte de evoluție (...) ca proces de consolidare instituțională (Scutaru, 2010: 173). Alianțele politice din istoria sa postdecembristă nu au fost exclusiv de centru-dreapta, în guvernul USL Ponta–Antonescu, liberalii s-au dezis de vechile principii doctrinare.

Programul PNL din 1990 a inclus printre deziderate: „instaurarea unei reale democrații și structurarea unui sistem economic viabil ca bază, proprietatea particulară ca metodă, economia de piață liberă și ca element activ, dinamic, libera concurență. (...) Principiile fundamentale ale liberalismului includeau: libertatea politică, libertatea economică bazată pe proprietatea particulară și realizată prin economia de piață reglată în sistemul cererii și ofertei prin libera concurență și libertatea culturală (Scutaru, 2010: 148–149). Cu toate acestea, viziunea asupra statului a avut o componentă mai degrabă neoliberală, intervenționismul în politicile sociale devenind o prioritate în programul său politic.

Conform programului PNL din 1990, obiectivul politicii economice este „formarea unei economii liberale organizate conform cerințelor pieței la baza căreia se află proprietatea particulară, singura formă de proprietate care permite și asigură stimularea liberei inițiative a indivizilor, independența acestora față de stat și restrângerea la minim a influenței pe care statul o exercită. Aceasta constituie soluția optimă a unei economii umane”. (PNL, 1997, apud Scutaru, 2010: 152). Din nefericire politicile sectoriale și cele de sprijinire a clasei mijlocii nu au ocupat o atenție deosebită. Singurul target autentic în concordanță cu doctrina liberală a fost sprijinul acordat oamenilor de afaceri foarte bogați, mai puțin în zona de interes a micilor întreprinzători. (de căutat între 1990 și 1997)

Conform programului PNL din 1997, „PNL este promotorul libertății individuale, sociale, economice și politice. (...). În plan social, stabilitatea socială se va obține prin dezvoltarea clasei de mijloc (...). În plan economic, Partidul Național Liberal este adept declarat al capitalismului, al pieței și al economiei de piață”. (PNL, 1997, apud Scutaru, 2010: 153). Nevoia pentru mărirea numărului de votanți a dus la un discurs la fel de populist ca cel al social-democraților, promisiunile electorale fiind nesustenabile cu programul de guvernare al Convenției din perioada 1996–2000.

Opțiunea politică pentru un stat minimal în contextul economiei de piață a mutat accentul pe libertate (1990), descentralizare (1992) și privatizare (1996–1997) inițial totală, dar treptat, spre una rapidă (Voicu și Voicu: 630).

În perioada 2000–2004 a fost prioritară problema proprietății alături de „preocuparea extinderii temelor de discurs public în scopul creșterii suportului electoral” și spre sfârșitul mandatului spre aspecte sociale precum recalcularea pensiilor sau sistemul social. În perioada 2004–2008 accentul s-a pus pe reducerea fiscalității odată cu introducerea cotei unice de 16% (Scutaru, 2010: 15). Cota a sprijinit inițiativa capitalului privat, dar a slăbit bugetul de stat, care a intra în criza plăților de salarii și pensii, cu efect asupra populației, mai ales a celor confrunțați cu vulnerabilități sociale.

Conform Platformei politice liberale din 2006, liberalismul „drepte contemporane este un liberalism care promovează capitalismul concurenței oneste, proprietatea și inițiativa liberă (...) o economie curată, fără baroni, monopolști sau oligarhi” (Platforma politică liberală, 2006, apud Stoica, 2008: 268).

Prioritățile Alianței DA au inclus mediul de afaceri, educație, sănătate, agricultură și domeniul social. Conform programului politic PDL din 2007, obiectivul principal este „dezvoltarea prosperă a societății românești democratice prin promovarea valorilor și principiilor libertății, responsabilității și solidarității” (Programul PDL, 2007 apud Stoica, 2008: 291). Un pas deloc de neglijat în creșterea standardului de viață al cetățenilor îl reprezenta continuarea eforturilor de integrare în structurile europene și euroatlantice (Idem). Printre principiile fundamentale se numără: „consolidarea democrației, proprietatea privată și economia de piață, capitalismul concurenței oneste, recunoașterea rolului tradițional al familiei, al comunității și al religiei, păstrarea identității naționale, recunoașterea caracterului contractual al relației dintre cetățean și stat, întărirea societății civile” (Programul politic PDL, 2007, apud Stoica, 2008: 294–296). I se acordă un loc aparte proprietății private ca motor al economiei și se consideră că sunt „obligatorii atât restituirea proprietăților, cât și reparațiile materiale pentru abuzurile săvârșite de partidul comunist” (idem: 294). Printre direcțiile strategice erau menționate: „creșterea competitivității economiei românești, stimularea investițiilor în capitalul fizic și uman, promovarea unui sistem eficient de alocare a resurselor, stimularea progresului tehnologic, precum și creșterea rolului cercetării în dezvoltare și transferul în economie al tehnologiilor avansate (...), creșterea gradului de valorizare a resurselor, consolidarea rolului României în procesul de construcție europeană” (idem: 297–299).

Programul politic al Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat

Doctrina țăranistă a apărut din principiile fondatoare asumate de Iuliu Maniu, din activitatea domeniului social al lui Ion Mihalache, din cercetările scrise de savanții Radulescu-Motru, Dimitrie Gusti, Virgil Madgearu, Vaida-Voievod și din învățăturile unor dascăli ca Nicolae Iorga și Onisifor Ghibu. Partidul Național Țărănesc, situat în centru-stânga, a promovat doctrina politicii de stat agrariene

prin care pământul și imaginea de clasă a țaranului erau considerate a fi centrul spiritual al națiunii. Păstrând aceste principii doctrinare alături de imaginea monarhică a puterii de guvernământ, programul țărănist re apare pe scena postdecembristă ca o alternativă de continuitate a unui proiect interbelic. Deși de atunci până acum situația demografică s-a modificat substanțial, noul PNȚCD nu și-a schimbat mesajul politic, menținându-și un discurs de clasă, agrarian, monarhist și anticomunist. Printre personalitățile marcante și prezente în spațiul public după anii '90, Corneliu Coposu este figura charismatică cea mai importantă, care, după Revoluție, a devenit simbolul și liderul mișcărilor de centru și centru-dreapta alături de Ion Rațiu, Ion Diaconescu și ceilalți lideri liberali: Radu Câmpeanu, Dan Amadeo Lăzărescu, Sorin Botez și Mircea Ionescu Quintus. În programul politic din primii ani, PNȚCD și-a propus să restructureze clasa politică românească prin susținerea punctului 8 de la Timișoara în care se cerea interzicerea în trei legislaturi consecutive, pe orice listă, a foștilor activiști comuniști și a foștilor ofițeri de securitate. Aflat pentru primii șase ani în opoziție, PNȚCD, alături de Alianța Civică și PNL, au acuzat puterea formată din tabăra lui Ion Iliescu de confiscarea Revoluției. Situația conflictuală își atinge apogeul încă din anii '90, când datorită mineriadelor, PNȚ, PNL și Alianța Civică sunt acuzate laolaltă de complot împotriva ordinii democrației recent stabilite. În primul Congres al PNȚCD-ului, din 25–27 septembrie 1991, partidul și-a asumat primul Statut și Program politic de guvernare. Alegerea în fruntea partidului a fostului deținut politic Corneliu Coposu s-a stabilit ca urmare a poziției sale de victimă a fostului regim totalitar. La alegerile legislative din 27 septembrie 1992, Convenția Democrată Română a primit peste 20% din voturi, PNȚCD obținând în Parlament 41 de locuri pentru deputați și 21 de locuri pentru senatori, ajungând astfel cel mai important partid al opoziției. Proiectul său politic a fost construit în jurul unor valori creștin-democrate, în care persoana, colectivitatea umană, tradiția și umanismul creștin sunt principiile fondatoare ale unei democrații bazate pe dreptatea socială și patriotismul luminat. Conform statutului, PNȚCD „urmărește în exclusivitate obiective politice în scopul dezvoltării societății românești și realizării economiei de piață, consolidării statului de drept, decomunizării societății și combaterii ideologiilor totalitare, integrării europene și euroatlantice (PNȚCD, art. 3). Principiile doctrinare sunt: „(1) morala creștină, libertatea, dreptatea socială, democrația, patriotismul luminat, personalismul, solidaritatea și subsidiaritatea (...) (2) Principiile de organizare și funcționare ale partidului sunt: unitate și autonomie, inițiativă și cooperare, responsabilitate și disciplină, competență și moralitate, eficiență și transparență, promovarea femeilor și tinerilor în funcțiile de conducere, valorificarea tradiției în contextul realizării unui partid modern (PNȚCD, art. 4)”.

Conform documentelor programatice, publicate în 1990, în domeniul economic se opta pentru economia de piață, restituirea proprietății agricole (în funcție de capacitatea de muncă a familiei respective, de forma de relief și rentabilitatea culturii și domiciliul solicitantului) și privatizarea întreprinderilor mici și mijlocii, în timp ce „întreprinderile de interes național vor rămâne în proprietatea statului,

dar vor fi transformate în regii autonome care își vor desfășura activitatea după regulile economiei libere” (*Dreptatea* 1990, apud Voicu și Voicu, 1999: 631). Principiile economice de bază propuse erau: „diversitatea formelor de proprietate cu restrângerea în limite raționale a sectorului de stat și încurajarea sectorului privat; funcționarea organismelor economice (...), exercitarea de către stat a unui rol activ similar celui existent în economia statelor avansate economic” (Concepția PNȚ-CD privind proprietatea și economia de piață 1990 apud Voicu și Voicu, 1999: 632).

Viziunea economică a PNȚCD include proprietatea privată, protecția socială și ecologică, revizuirea legii pământului, susținerea sindicatelor și reparațiile juste „pentru prejudiciile aduse populației de către regimul comunist prin confiscări nedrepte și etatizări nejustificate (...) Cerem desființarea Întreprinderilor Agricole de Stat și retrocedarea integrală a proprietății agricole proprietarilor acestora la nivelul anului 1946” (Coposu, 1995b: 43–44). Din punct de vedere social, s-a susținut ocrotirea unor categorii defavorizate precum săracii, femeile, copiii, bătrânii, șomerii, orfanii și persoanele handicapate (idem). Departamentul pentru Agricultură, Silvicultură și Industrie Alimentară din cadrul PNȚCD „la 12 februarie 1990 a publicat primul program agricol, apoi, în același an, a terminat proiectul de lege privind privatizarea și organizarea agriculturii care, în condițiile de atunci, nu a fost aprobat, nici materializat” (Mărințuș, 1999: 11).

Printre măsurile propuse în direcția dezvoltării agriculturii menționăm:

- restituirea terenurilor agricole și forestiere proprietarilor de drept (...);
- profesioniști implicați în implementarea privatizării (...);
- existența în comune a unor instituții locale economice și tehnice operative alcătuite din forme asociative ale proprietarilor și centre de consultanță agricolă constituite din specialiști (...);
- elaborarea unei strategii coerente, de durată (...);
- valorificarea producției agricole primare (...);
- piață stabilă pentru export (...);
- acces la mijloace de producție performante și la capital al producătorilor agricoli (Mărințuș, 1999: 12).

Deschiderea către exterior a avut două dimensiuni: de integrare „pe drumul drept trasat de Europa progresistă” (Coposu, 1995b: 45) și de „largă deschidere și colaborare pe plan internațional cu toate popoarele lumii” (Raportul PNȚCD 1991, apud Diaconescu, 1995: 46).

Din punct de vedere economic, PNȚCD a avut în vedere „instaurarea unei economii sociale de piață în spiritul moralei creștine, urmărind realizarea unei societăți libere, prospere și având la bază dreptul de proprietate și protecția socială pentru categoriile defavorizate”. Alte elemente luate în considerare erau ridicarea nivelului de trai pentru țărâtime și muncitorime. (Raportul PNȚCD 1991, apud Diaconescu, 1995: 47). Întreprinderea privată mică era considerată esențială pentru că ea „corespunde cel mai bine psihologiei poporului român” (Ciumara, 1995: 131)

iar „cel mai la îndemână instrument pentru repunerea în stare de funcționare a economiei naționale este (...) o politică fermă de susținere a întreprinderilor private productive de mici dimensiuni” (idem: 128). „Economia de piață cu caracter social” se baza pe rentabilitate și dreptate socială, concurență și solidaritate, răspundere proprie și siguranță socială, iar agentul economic public participa și el la mecanismele pieței în contextul considerării proprietății private ca „temelia economiei de piață” (Spineanu, 1995: 143–154).

Programul politic PNȚCD din 1996, an electoral, a reprezentat o cristalizare a viziunii economice mutând accentul spre un rol mai restrâns al statului și spre privatizare diferențiată pe ramuri de activitate. În domeniul agricol se trece de la împrumutarea familiilor țărănești la restituirea proprietății agricole (Voicu și Voicu, 1999: 637–638).

Programul politic al Uniunii Democrate Maghiare din România

Înființat la data de 25 decembrie 1989, UDMR s-a legitimat ca o formațiune politică cu ambiții de a governa, reprezentând cea mai largă minoritate etnică din România (6,5% din populația țării, după Recensământul din 2011). La început, UDMR a apărut ca organizație culturală care ulterior s-a transformat într-o formațiune politică „pentru promovarea intereselor minorității maghiare (...) sub două obiective: autonomia culturală și modificarea legii educației pentru obținerea predării istoriei și geografiei în maghiară” (Scutaru, 2010: 86). Unul dintre efectele menținerii UDMR în spectrul politic românesc l-a reprezentat permanentizarea tendințelor naționaliste în partide precum România Mare (idem).

Conform programului UDMR, adoptat în 1995, elementele economice pot fi organizate pe trei paliere:

1. al întregii societăți (economie de piață, proprietatea privată, diminuarea rolului statului, stimularea inițiativei private);
2. al întregii societăți referitor la comunitatea maghiară (retrocedarea proprietăților, politica bugetară descentralizată);
3. al comunității maghiare (încurajarea inițiativei economice, reprezentarea intereselor întreprinzătorilor la nivel local, național și internațional, formarea de specialiști în economie) (Voicu și Voicu, 1999: 663–664).

Programul adoptat de UDMR în 1996 este apropiat de doctrina economică liberală: „reducerea rolului statului în economie și neintervenția acestuia în procesele pieței, privatizarea și restructurarea întreprinderilor aflate în proprietatea statului, dezvoltarea și garantarea proprietății private, măsuri fiscale care să încurajeze investițiile și dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii” (Voicu și Voicu, 1999: 666). Programul din 1997 urmează aceeași apropiere liberală, deși „UDMR nu își precizează nicio opțiune specifică în plan economic” (idem: 668). Subsidiaritatea este principiul de fond care în articolul 1 al Statutului UDMR pune bazele unei construcții politice de dreapta: 1. Uniunea Democrată Maghiară din România (în continuare: Uniunea) funcționează pe baza principiului subsidiarității. (2) Autonomia

structurală la nivelul organizațiilor județene/teritoriale și locale se realizează potrivit regulamentelor interne ale organizațiilor județene/teritoriale și locale adoptate în temeiul Statutului Uniunii și în acord cu prevederile acestuia. (3) În vederea aplicării principiului subsidiarității, Statutul armonizează activitatea organelor de conducere ale Uniunii, a organizațiilor județene/teritoriale, a grupului parlamentar, a reprezentanților în administrațiile publice locale, a reprezentanților din structura guvernamentală, a platformelor și a organizațiilor asociate, respectiv definește sfera de atribuții, drepturile și obligațiile acestora. (Statut UDMR, Art. 2: 2). În coalițiile de putere din perioada 1990–2017, UDMR-ul a reușit să participe timp de 11 ani și trei luni, în patru coaliții de guvernare.

Din punct de vedere istoric, la data de 19 martie 1990 a avut loc conflictul interetnic de la Târgu Mureș, moment în care sediul UDMR a fost ocupat de un număr de cetățeni de etnie română. Întârzierea autorităților pentru a opri altercația dintre cele două tabere a dus inevitabil la rănirea unor lideri maghiari, printre care și scriitorul András Sütő. Escaladarea acestor tensiuni au condus la deteriorarea relațiilor interetnice din Transilvania în acea perioadă.

Pe plan politic, UDMR a luat parte la guvernare în perioada 1996–2000, aderând la Convenția Democrată Română. Încă din 1990, UDMR a aderat la platforma Convenției prin semnarea punctului 8 de la Timișoara. Din acel moment, UDMR s-a considerat a fi un partener stabil pentru orice coaliție de guvernare, asumându-și rolul de reprezentant al unei minorități disciplinate la vot, organizate și cu ambiții politice clare. Problema autonomiei economice și politice a Ținutului Secuiesc devine una dintre principalele ambiții care nu a putut și nu va putea trece de regulile constituționale ale României. Cu toate acestea, în cei 27 de ani de la Revoluție, UDMR pare că nu a renunțat la acest vis. O societate multiculturalistă, bazată pe autonomie culturală (drepturi care au fost deja obținute), înscrie UDMR-ul pe linia programelor politice de succes. Dincolo de aceste drepturi câștigate, celelalte deziderate rămân o utopie care poate pune în pericol armonia dintre (etnicii) români și maghiari din România.

Următoarea perioadă de guvernare (2000–2004) a schimbat registrul tradițional de colaborare, UDMR acceptând pentru prima dată să fie la putere împreună cu PSD + PUR. În perioada 2004–2008, printr-un talent al negocierii abile, UDMR intră din nou la guvernare alături de PDL și PNL sub numele Alianței D.A. (Dreptate și Adevăr). După 2008, UDMR ajunge în opoziție, dar în octombrie 2009 a reintrat la guvernare alături de PDL și UNPR, formând Guvernul BOC nr. 2.

CONCLUZII

Partidele politice din România postdecembristă au suferit numeroase modificări atât în structură, cât și în rol, fiind necesară elaborarea unor noi tipologii care să surprindă specificitatea mecanismelor democratice. Se poate observa o scădere a coerenței ideologiilor la nivel național, fapt pentru care interacțiunile dintre partide

devin din ce în ce mai important de analizat. Apariția partidului *catch-all* a condus la consolidarea partidelor mari (PSD, PNL), care fac apel la toate tipurile de alegători și al căror programe politice nu mai sunt rezultatele adaptării unei viziuni ideologice la o realitate socială.

Programele electorale ale partidelor postdecembriste sunt astăzi legitimate de triumfalismul discursului populist, ineficient și nesustenabil în procesele de guvernare. Promovarea *talk-show*-ului în media a favorizat o ruptură între capacitatea de implementare a unui program politic și promisiunile electorale, cetățenii devenind pionii în scena complexă a unei manipulări în zona comunicării politice. Funcția partidelor a fost preluată de mass-media și grupurile de interese. În cazul democrațiilor noi, sistemul de partide este instabil, formându-se în permanență noi și noi partide mici, care apar și dispar la scurt timp. Analiza impactului și a efectelor apariției cartelului de partide este esențială pentru înțelegerea modului de evoluție a sistemului politic din perioada tranziției de la un regim la altul. În studiul de față s-a constatat necesitatea stabilirii unor actuale tendințe de dezvoltare a partidelor din arena politică românească. Conform teoriei alegerilor raționale, scăderea competiției dintre partide, precum și eficiența unor aranjamente instituționale trebuie să fie corelate cu resursele folosite de partide, precum și cu costurile și beneficiile rezultate în urma implementării unor anumite politici publice.

În acest articol au fost analizate două dimensiuni: pe de o parte s-a clarificat dilema apariției partidelor de cartel în contextul românesc, iar pe de altă parte s-au furnizat explicații riguroase cu privire la disoluția ideologică a programelor politice în contextul comportamentului de colaborare între partide și transformările survenite în urma acestor acțiuni la nivel de producere și distribuire a bunurilor și serviciilor publice. Identificarea mecanismelor care conduc la adoptarea unui comportament de colaborare (stimulente selective sau interacțiuni strategice) denotă calitatea cadrului instituțional democratic românesc. De asemenea, studiul constituie un instrument util în aprofundarea actualei literaturi de specialitate pe această tematică.

BIBLIOGRAFIE

- Bădescu, I., *Idei politice românești Doctrine și teorii*, București, Editura Mica Valahie, 2004.
- Bușoiu, S. M., *O abordare economică a proceselor politice*, teză de doctorat, Academia de Studii Economice din București, Facultatea de Economie, Departamentul Doctrine Economice, Psihopedagogie, Didactică și Comunicare în Economie, 2011.
- Cerkez, Ș., Influența incertitudinii asupra competenței politice, în Miroiu, A., Cerkez, Ș., (coord.), *Competiția politică în România*, Iași, Editura Polirom, 2013.
- Cioabă, A., Nică, C., *Doctrine politice în România secolului XX*, volumul al II-lea, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2014.
- Ciorcan, M., *PD lasă Internaționala Socialistă pentru Grupul Popularilor din PE*, în „Politica”, 6 mai 2005, disponibil online la <http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/Politica/10136/PD-lasa-Internationala-Socialista-pentru-Grupul-Popularilor-din-PE.html>.
- Ciumara, M., Susținerea întreprinderilor private mici, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995, pp. 128–131.

- Coposu, C., PNȚCD și democrația românească, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995a, pp. 37–40.
- Coposu, C., Rolul doctrinei creștin-democrate în realitatea politică a României, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995b, pp. 41–45.
- Diaconescu, I., Raportul de activitate a Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995, pp. 46–47
- Duverger, M., *Political Parties: Their Organization and Activities in the Modern State*, London, Methuen, 1964.
- Fulga, G., *Societăți și sisteme politice contemporane Doctrine și realități*, București, Editura Economică, 2004.
- Iliescu, I., *Momente de istorie I, Documente, interviuri, comentarii decembrie 1989–iunie 1990*, București, Editura Enciclopedică, 1995.
- Institutul Național de Statistică, *Anuarul Statistic al României*, CNS, 1997.
- Institutul Național de Statistică, *Statistica Socială*, CNS, 2001.
- Jugănar, A., Radu, A., *FSN – un paradox politic (1989–1992) România postcomunistă. O istorie a partidelor politice în interviuri și documente*, volumul I, București, Editura ProUniversitaria, 1995.
- Mărinuș, N., (coord.), *Probleme și soluții privind dezvoltarea agriculturii*, Departamentul de studii și programe pentru Agricultură, Silvicultură și Industrie Alimentară al PNȚCD, București, 1999.
- Măgureanu, V., *Studii de sociologie politică*, București, Editura Albatros, 1997.
- Mateescu, S. D., Cartelizarea sistemelor de partid din Europa Centrală și de Est: o analiză comparativă a cazului român și maghiar, în Miroiu, A., Cerkez, Ș., (coord.), *Competiția politică în România*, Iași, Editura Polirom, 2013.
- Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat, *Statutul Partidului PNȚCD*, București, Noua politică, 2004.
- Pasti, V., *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Editura Nemira, 1995.
- Pasti, V., *Sociologie politică*, București, Editura Ziua, 2003.
- Poenaru, F., *Locuri comune Clasă, anticomunism, stânga*, Cluj Napoca, Editura Tact, 2017.
- Pop, L., Încotro mergem, în Berevoescu, I., Chiribucă, D., Comșa, M. I., Grigorescu, N., Aldea Lăzăroiu, A., Lăzăroiu, S., Pană, M., Pop, L., Stănculescu, S. M., *Fețele schimbării României și provocările tranziției*, București, Editura Nemira, 1999.
- Postolache, T., (coord.), *Schiță privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*, București, mai 1990.
- Scutaru, C., *Partidele politice românești între tranziție și criză PNL Partidul Național Liberal 1990–2010*, teză de doctorat, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Sociologie și Psihologie, 2010.
- Spineanu, U., Măine, democrația creștină și viitorul României, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995, pp. 143–154.
- Stănescu, I., *Puterea politică în România De la comunism la noul capitalism*, București, Editura ProUniversitaria, 2014.
- Stoica, V., *Unificarea dreptei*, București, Editura Humanitas, 2008.
- Ulici, L., O soluție pentru România: democrația creștină, în Direcția Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe ale PNȚCD, *Din gândirea creștin democrată românească*, Fundația Hanns Seidel, Colecția Problemele Timpului, București, Editura Metropol, 1995, pp. 74–82.
- Voicu, M., Voicu, B., Programele sociale ale partidelor politice românești, în Zamfir, C., (coord.), *Politici sociale în România*, București, Editura Expert, 1999, pp. 584–691

Zamfir, C., Dezvoltare socială, în Zamfir, C., Stănescu, S. M., (coord.), *Enciclopedia Dezvoltării Sociale*, Iași, Editura Polirom, 2007, pp. 173–178.

*** *Comunicat către țară al CFSN – 22 dec. 1989*, publicat în Monitorul Oficial, partea I, nr. 1 din 22/12/1989, disponibil online la <https://ioniliescu.wordpress.com/media/comunicat-catre-tara-al-cfsn-22-dec1989/>.

*** *Decretul lege nr. 2 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale*, publicat în Monitorul Oficial al României, nr. 4, din 27 decembrie 1989.

*** *Statutul Uniunii Democrate Maghiare din România*, document disponibil online la http://rmdsz.ro/uploads/fileok/dok/Statut_UDMR_2017.pdf, accesat la data de 10 octombrie 2017.

*W*ithin this article we proposed the analysis of main reform and development proposal of political parties involved in the government process during the transition period, in line with two directions: a. the analysis of parties behaviours in the context of multipartitism as key element of democratic games; b. an analysis of links between programs and ideological frameworks, The article includes three parts: a general description of governmental reforms and decisions adopted in the first years after the Revolution, the analysis of tendencies and systemic transformation within typologies of Romanian political parties and an assessment of reform programs of political involvement in the government process. The selection of the analysed parties was done following two dimensions: the analysis of how programs have evolved and major topics that marked the economic and political reform processes. Electoral programs of parties after December 1989 are legitimised today by the triumph of the popular speech, inefficient and not sustainable in the governance processes. In line with the theory of rational choices, decreased competition among parties, as well as the efficiency of institutional commitments should be correlate with resources used by parties and with costs and benefits of implementing certain public policies.

Keywords: political programs, ideologies, political parties, transition, reform, privatisation.

Primit: 15.07.2017

Acceptat: 04.09.2017